

НА ШЛЯХАХ НЕПОКОРИ

Кожному поколінню історія відводить свій часопростір, дарує призначення, визначає місце в суспільному поступі. І яка б доля не судилась кожній генерації, які б випробування не лягали на неї, вона повинна виконати свій громадянський обов'язок і ділами своїми залишити тривкий слід, що стає наукою для інших, прикладом для наступних поколінь.

Поколінню 40–50-х років судилась особлива роль у суспільно-політичній атмосфері західноукраїнського краю, який зазнав найсуворіших випробувань. Виняткові випробування несло і покоління, що не могло сприйняти окупаційних режимів, соціального гноблення, національного тиску і духовного поневолення. І виступило проти режимів, окупантів, гнобителів, “визволителів”. І боролось, не корилося – каралося.

Із того покоління прийшов до нас автор двох книжок самобутніх споминів (Дубас Микола. Шлях починався в негоду. – Львів, 2001. – 200 с., іл; На чужих широтах. – Львів, 2003. – 196 с., іл.). Досі Микола Дубас був відомий як поет, публіцист, видавець, та двома томами “окрайців споминів” відкрився нам не тільки як людина нелегкої долі, що пройшла довгі “вольні й невольні” шляхи, але і як прозаїк, характерний есеїст.

Його покоління ступило на свідому дорогу в сорокових, увібравши соки національного духу, ідеї ОУН, само прилучалося до підпільної праці. Було важливою з'єднуючою ланкою між борцями 30-х років і тими, що прийшли потім. Ці молоді юнаки і юнки після довгих років війн, оголошених та неоголошених, виявили нестримне бажання вчитися, займатися спортом, туризмом – жити молодечим життям, адже їх дитячі роки були потоптані польським поліцаєм, німецьким чоботом, советським кирзаком, надкраяне боротьбою у визвольному русі.

То чи могло так бути, щоб лише брати радощі життя? Хтось мав продовжити те, що чинили батьки, старші брати і сестри! І ті старшокласники другої половини 40-х усвідомлювали, що повинні продовжити справу старших, що мусять стати собою (розділ “Спроба

бути собою”). Тому-то в учнівському середовищі Золочівської СШ № 1 склався таємний самоосвітній гурток “Наша зміна”. Усі його члени прибрали собі псевда, прийняли присягу. Сам М. Дубас (“Зенко”) виконував обов’язки провідника золочівської ланки “Нашої зміни” (другою була львівська), був членом штабу з організаційних питань. Училися, самовдосконалювалися, гарт на стійкість чекав їх у майбутньому. Програмними для себе вважали документи ОУН, її періодичні видання, національну белетристику, підпільну націоналістичну літературу. Готувалися до боротьби і сміливих звершень.

Формою навчання для нашезмінівців було написання рефератів, складання доповідей, зачитування їх до національно-державницьких свят. Діяльність гуртка розширювалася шляхом передруку матеріалів, виготовлення і розповсюдження листівок (друкарську машинку “Continental” було реквізовано у Львові). Крім того, гуртківці навіть вивчали вогнепальну зброю.

Одним словом, організаційно оформивши осередок, готувалися до свідомої підпільної праці. Далі прагнули зв’язатися зі студентською мережею ОУН. Так, до них пристав “надійний підпільник” зі Львова Філько, з яким, за ситуаціями і логікою подій, можна пов’язати зраду і провал організації. І настало 10 червня 1949 р., коли в час екзамену на атестат зрілості зі шкільного подвір’я трьох юнаків вивели вже під конвоєм. Почергово арештовано інших членів організації.

У протоколах обшуку засвідчено про вилучення зі сховку друкарської машинки, виявлення у водостічному люці листівок, планів і звітів про роботу організації, конспектів доповідей, текстів пісень, копіювального паперу, навіть толових шашок і запалів до них. Доказів більше, ніж потрібно, щоб бути арештованими.

Таким чином члени золочівської молодіжної (юнацької) організації ступили на нелегкий шлях політв’язнів, пройшовши всі його жорстокі етапи: “капезе”, управління МГБ, слідчі камери “на Лонцького”, пивницю-камеру золочівської тюрми, пересилку, товарняки, спецзони “заповідника ім. Берії” ...

Тут варто відзначити, що на противагу іншим друкованим споминам, у яких автори багато місця відводять жакливим методам слідства, нічним допитам, нелюдським добиттям зізнань, Микола Дубас не акцентує на побоях, грубих знущаннях, моральному

тискові. Він радше зосереджує свою увагу на людському чинникові – однокамерниках, з якими ділив дні ув'язнення, їхньому психологічному стані, власних роздумах і переживаннях про їх долю і свою маловтішну фортуна. Пильний погляд автора фіксує усі параграфи тюремного режиму, “порядок” і розпорядок у камері, загальний побут і тісну атмосферу того світу, що зав'язувався у міцний вузол невольного життя.

Пройшовши слідство, допити, карцер, Микола-Ольцьо дочекався обвинувального висновку, в якому в числі інших членів “Нашої зміни” йому інкримінувалося створення “підпільної юнацької (молодіжної) організації українських націоналістів для активної боротьби проти радянської влади за створення так званої “Самостійної України” (за документом). Звинувачений “особливо небезпечний державний злочинець” М. Дубас підпадав під сумнозвісні статті 54-1 “а” і 54-11 КК УССР.

Дальші розділи першої книжки (“Вирок без суду”, “Покарання без вироку”) присвячені перебуванню автора в золочівській тюрмі, куди його з товаришами “кинули дорослішати”, де чекали вироку ОСО. Там у півничній камері спецтюрми приречені протягом довгих десяти місяців зцементовувалися в один гурт, вірячи “ще трохи в волю”, готувалися до гулагівської неволі.

Так дочекалися жовтня 1950 р., коли нарешті золочівську “сімку” відправили до Львова, а потім у задратованих товарняках у задротовану спецзону “Дубровлагу” (Мордовська АССР, ст. Потьма). М. Дубаса ув'язнили у табір терміном на десять років, відповідно й інші члени підпільної організації отримали “свої” терміни – 10 і 25 років. А згодом була Омська зона Комишлага аж до “досрочного звільнення” і виходу у “велику зону – ССРС”.

Друга книжка “окрайців споминів” Миколи Дубаса “На чужих широтах” складається із трьох розділів, автор називає їх етапами (“Мордовія”, “Омськ”, “Камчатка”). Атмосферу “особих сталинських лагерей” М. Дубас передає через сприйняття Одного лагерника (Ола – дещо дивне уособлення), в якому вгадується сам автор. Пройшов через фізичні знущання, відбував непосильну рабську працю, переносив наругу і знущання. Міг сказати: “Рвали мене, але не розірвали, топтали мене, але ж розтоптали”. Шлях, який почався в негоду, не був обласканий погодою “на чужих широтах”.

Але й тут серед однолагерників панувала згуртованість і взаєморозуміння. Вчилися з книг, зустрічей, бесід з розумними

людьми. А серед достойних були і блаженніший кардинал Й.Сліпий, блаженний єпископ М.Чарнецький і отець-ректор І.Чорняк, Кук-старший, батько В.Кука та інші. Отже, приклад брата було з кого, і тому автор повсюдно висловлює подяку добрим людям, з якими ділив неволю. “Свій” сьомий барак на Потьмі умовно називає клубом політичного аналізу і прогнозування. Так шліфувалися політичні орієнтації Ола, утверджувалися його погляди і переконання. Виконував роботи землекопа, бетоняра, розвантажувача цементу і каменю. Був креслярем тощо.

Звільнення прийшло до М.Дубаса аж 23 липня 1954 року, після чого опинився на Камчатці як армієць стройбату. Але й там не складав рук, у Петропавловську-на-Камчатці склав іспити на атестат зрілості за середню школу, що дозволило йому в майбутньому здобути вищу освіту в політехнічному інституті.

Своїми книгами споминів Микола Дубас поділився таємницею про діяльність юнацької організації “Наша зміна”, що діяла в Золочеві у 1948 – 49 рр., розповів про її членів, їхню нележку, але світлу долю. Розказав про своїх однокласників, однокамерників, однотобірників, однокашників. Написав про побачене і пережите, про всіх – з любов’ю, душевним щемом, а про вчителів, старших людей – з особливою пошаною. Не дотримав совсекрету тюремного коли відкрив, що при звільненні начальство вимагало розписки під документом про відповідальність за розголошення державної таємниці щодо умов і порядку утримання в’язнів у тюрмах і таборах.

Із незламним духом прийшов до років національного пробудження і незалежності Микола Дубас, зустрівши їх своїми поетичними книжками, публікаціями у збірниках і періодиці; виступив він і як упорядник низки поетичних збірок повстанських поетів, і як редактор альманаху “Біль”, журналу “Воля і Батьківщина”. Нарешті повернувся знову до минулих подій, учасником яких був, долі тих людей, з якими йшов разом у боротьбі за ідеали української незалежності. І тут звернувся до прози, до спогадів. Насправді, це не “окрайці споминів”, як їх називає автор, а цілі дві хлібини, випечені зовсім не з питльованого борошна, це – чорний глевкий хліб, часто черствий. Мусив сказати за своїх побратимів, адже їх уже немає, залишився, крім автора, лише один учасник організації – Володимир Чучман, який ніколи не брався за перо.

Сам М.Дубас постійно тягнувся до книжки, художнього слова, поезії. Як ми переконалися, саме це було його справжнім

покликанням. Щоб так раптово і талановито “вибухнути” поезією, мемуарною прозою, потрібно було глибоке переживання, можливо, й тривале мовчання. Його проза – це пережите, переболене, вистраждане, але пише він чесно, без прикрас і не оголюючи ран, не показуючи побоїв.

Характерною особливістю рецензованих книг М.Дубаса є їх документальне насичення. Автор використав документи архівів КГБ (нині – архіви СБУ), залучивши їх до тексту. Тут і фрагменти щоденникових записів, листування, спогади інших політв’язнів. Зрідка публіцистичний штрих, ліричний відступ чи власне поетичне слово. І на завершення – обидві книжки широко ілюстровані різними світлинами, переважно знятими самим автором.

Безсумнівно, “окрайці” Миколи Дубаса слід зарахувати до кращих зразків мемуарної літератури про західноукраїнську дійсність 40–50-х років ХХ ст., про славетне покоління, що не сприйняло окупаційних режимів, не корилося, а бунтувало, самоспалювалося, пронесло свою непокору через ГУЛАГи, готуючи могутню хвилю виступів кінця 80-х – початку 90-х років, що зміла комуно-советську тиранію і відкрила Золоті ворота української державності.

Пройшовши підпільний вишкіл, слідчі тюрми, пересилки, етапи, спецтабори і стройбати, інші наруги та знущання, автор залишився собою, вистояв, утвердився активною громадською позицією, суспільною працею, власним художнім словом. У даному випадку пречудовими “окрайцями споминів”. Може бути гордим із приналежності до покоління, що гідно відстояло українську ідею, до покоління нескоримого, переможного.

Колись, прочитавши “Поза межами болю” Осипа Турянського, Богдан Лепкий написав: “...Читаючи, не знаєш, чи більше дивуватися тому, що автор пережив, чи тому, що написав. Одно і друге, справді, поза межами болю”. Ці слова можна цілковито віднести до життєвих шляхів нашого автора і його покоління, до “окрайців споминів”, тих спогадів, які вони зберегли і нині діляться з читачами.